

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ปัทมปาณี กับความงามทางศิลปะ

วุฒิ วัฒนสิน

แผนกวิชาศิลปศึกษา

ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

วิทยาเขตปัตตานี

ผู้มีโพธิ (ปัญญาบริสุทธิ์) เป็นสาระหน้าที่หลักของพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนานิกายมหายาน ได้แก่ ช่วยเหลือให้สรรพสัตว์ทั้งหลายได้บรรลุนิพพาน โดยปฏิเสธการเข้านิพพานของตนเอง

๑. มนุษย์โพธิสัตว์ หมายถึง ใครก็ตามที่อยู่ในโลกนี้ได้ตั้งจิตอธิษฐานไว้ว่า จะดำเนินตามวิถีธรรมของ พระโพธิสัตว์ ๑๐ ประการ ได้แก่

- ๑. ทานบารมี
- ๒. ศีลบารมี
- ๓. ขันติบารมี
- ๔. วิริยะบารมี
- ๕. ธ्यानบารมี
- ๖. ปัญญาบารมี
- ๗. อุบายบารมี
- ๘. ปณิธานบารมี
- ๙. พลบารมี
- ๑๐. ขณญาณบารมี

๒. เทวโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ประเภทนี้ได้บรรลุพุทธภูมิแล้ว แต่หากทรงตั้งปฏิธานไม่เข้าพุทธเกษตรและดำรงอยู่ในชั้นพระโพธิสัตว์ เพื่อโปรดสัตว์โลกต่อไป

ได้ปรากฏงานศิลปกรรม ซึ่งเป็นตัวแทนของเทวโพธิสัตว์บนคาบสมุทรมหาไคของประเทศไทย และที่ปรากฏมากที่สุด ได้แก่ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร มีบทบาทต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยต่าง ๆ เช่น

- พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรในฐานะทรงเป็นบริวารของพระพุทธเจ้าอมิตาภะ

- พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรในฐานะทรงเป็นบริวารของพระพุทธเจ้าศรีศากยมุนี

- พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรในฐานะผู้ปกป้องจากภัยพิบัติต่าง ๆ

- พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรทรงมีศักดิ์เป็นมหาสัตว์โพธิสัตว์ มีฐานะเป็นหัวหน้าของเทพในกลุ่มดอกบัว (อัพซกุล)

- พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรในฐานะที่เป็นเจ้าแห่งจักรวาล

(สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ ๒๕๒๙ : ๒๕๑๔)

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ปัทมปาณี

ประวัติการค้นพบ

ทะเบียนของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ระบุว่าค้นพบที่วัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แต่ มจ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงรับสั่งว่า สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้มาจากวัดพระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ที่เก็บในปัจจุบัน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

วัสดุ สำริดและเงิน

สูง ๖๓ เซนติเมตร

อายุ ราวพุทธศักราช ๑๓๑๘

คติและความเชื่อ

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ที่เรียกว่า ปัทมปาณีองค์นี้อาจจะเป็นองค์เดียวกับที่กล่าวถึงในจารึกหลักที่ ๒๓ ว่า พระเจ้ากรุงศรีวิชัยทรงสร้างปราสาทอิฐทั้งสามเป็นที่บูชาพระโพธิสัตว์ผู้ถือปัทมะ (ปัทมปาณี) พระผู้มัจฉุพญา มารและพระโพธิสัตว์ผู้ถือวัชระ (วัชร

คำว่าพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนานินยาน คือ ผู้ที่จะบรรลุถึงสัมมาสัมโพธิญาณในอนาคต เช่น อดีตชาติต่างๆ ของพระพุทธเจ้าศรีศากยมุนี

ส่วนคำว่า พระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนาลัทธิมหายาน หมายถึง ผู้ที่มีโพธิ (ปัญญาบริสุทธิ) เป็นสาระหน้าที่หลักของพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนามหายาน ได้แก่ ช่วยเหลือให้สรรพสัตว์ทั้งหลายได้บรรลุนิพพาน โดยปฏิบัติการเข้านิพพานของตนเอง ซึ่งถ้าทรงบรรลุนิพพานเสียเองแล้วก็จะไม่มีโอกาสช่วยเหลือผู้อื่นได้ พระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนาลัทธิมหายานมี ๒ ประเภท คือ

ปาณิ) ข้อความนี้สอดคล้องกับคัมภีร์
มัญชุศรีมูลคัลปิกซ์ ซึ่งรวบรวมขึ้น
ระหว่าง พ.ศ. ๑๒๕๐-๑๔๕๐ กล่าวว่
พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรทรงมีฐานะ
เป็นหัวหน้าของเทพในกลุ่มดอกบัว
(อัปซกุล) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของอุปายะ
หรือวิธีการที่นำไปสู่ปัญญาและโพธิ
ญาณ ส่วนปัญญามีพระโพธิสัตว์วัชร
ปาณิเป็นสัญลักษณ์ พระองค์ทรงเป็น
หัวหน้าของเทพในสกุลวัชระ (กุลิศะ)
ส่วนพระโพธิญาณนั้นมีพระพุทธรเจ้า
มหาไวโรจนะเป็นสัญลักษณ์ พระ
โพธิสัตว์ปัทมปาณิ พระพุทธรเจ้ามหา
ไวโรจนะ และพระโพธิสัตว์วัชรปาณิ
เมื่อรวมกันแล้วเป็นสัญลักษณ์ของกรรม
ธาตุมณฑล พระพุทธรเจ้ามหาไวโรจนะ
เป็นตัวแทนจักรวาล พระองค์ประกอบ
ด้วยส่วน ๒ ส่วนที่ตรงข้ามกัน แต่สอง
ส่วนนี้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและ
รวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ส่วน
ที่สงบหยุดนิ่งและเป็นนามธรรม ได้แก่
กรรมธาตุมณฑล ส่วนที่เป็นพลังเคลื่อนไหว
และเป็นรูปธรรม ได้แก่ วัชระธาตุมณฑล

ความเชื่อดังกล่าวได้ก่อให้เกิด
การสร้างภาพพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร
ในรูปแบบที่มีสองกร ซึ่งมีนามว่าปัทม
ปาณิ ทรงถือปัทมะในพระหัตถ์ซ้าย
พระหัตถ์ขวาทรงแสดงปางประทานพร
ประทับอยู่ทางเบื้องขวาของพระพุทธรเจ้า
มหาไวโรจนะ ซึ่งมีปางปฐมเทศนา
เป็นสัญลักษณ์ของพระองค์และพระ
โพธิสัตว์วัชรปาณิผู้ทรงถือวัชระในพระ
หัตถ์ขวาประทับอยู่เบื้องซ้ายของพระองค์
รูปเคารพทั้งสามสร้างขึ้นที่วิหารเมนดุด
ในชวภาคกลาง เมื่อประมาณศตวรรษ
ที่ ๑๓ อันแสดงให้เห็นความสัมพันธ์
ในคติธรรมและรูปแบบของศิลปกรรม

ระหว่างชวภาคกลางและศรีวิชัย
ในคาบสมุทรมภาคใต้ (พริยะ ไกรฤกษ์
๒๕๒๘ : ๕๐-๕๒)

ลักษณะทั่วไป

ประติมากรรมพระโพธิสัตว์
อวโลกิเตศวร ปัทมปาณิ เป็นประติมา
กรรมลอยตัวที่ขุดพบเหลืออยู่แค่ต้นพระองค์
ศิวารมณ์ส่วนบนหักหายไป (สงวน
รอดบุญ ๒๕๒๙ : ๖๐) พระกรทั้ง
๒ ข้างหัก ทรงยืนอยู่ในท่าตรีภังคะ คือ
ทำบิดเอียงส่วนบนไปทางซ้าย ส่วนล่าง
ไปทางขวา (พิทักษ์ สายพันธ์ ๒๕๑๕ :
๒๐๐)

พระเศียร

- ศิวารมณ์ด้านบนหักหายไป
- ศิวารมณ์ที่เหลือประกอบ
ด้วยลวดลาย ซึ่งได้รับอิทธิพลจากชวา
ลวดลายประดับตกแต่งมีรายละเอียด
มากมายและขอบของศิวารมณ์เหนือ
พระนลาฏมีลักษณะเป็นไร พระเกศา
โดยใช้เส้นตรงที่เป็นระเบียบตกแต่ง

พระพักตร์

- เป็นรูปทรงกลมรี มีลักษณะที่
ใกล้เคียงความเป็นจริง (Realist Form)
ของมนุษย์มากกว่าความเป็นรูปแบบ
อุดมคติ (Idealist)

พระนลาฏ

- มีพระอุณาโลมอยู่ตรงกลาง
พระนลาฏ
- พระนลาฏมีปริมาตร (Vo-
lume) ที่กลมกลืน

พระขนง

- เป็นร่อง
- โกง จรดกันเป็นปีกกา

พระเนตร

- ผึ่งเงิน เหลือบมองลงต่ำ
แสดงถึงความมีเมตตากรุณาต่อ
สรรพสัตว์

พระนาสิก

- ไม่ใหญ่ สมส่วนกลมกลืนกับ
พระพักตร์

พระโอษฐ์

- เต็ม
- ผึ่งทองคำไว้ที่ริมพระโอษฐ์
ล่างซึ่งหนาและย้อยลงมา

พระคอ

เป็นปล้อง

ส่วนพระองค์

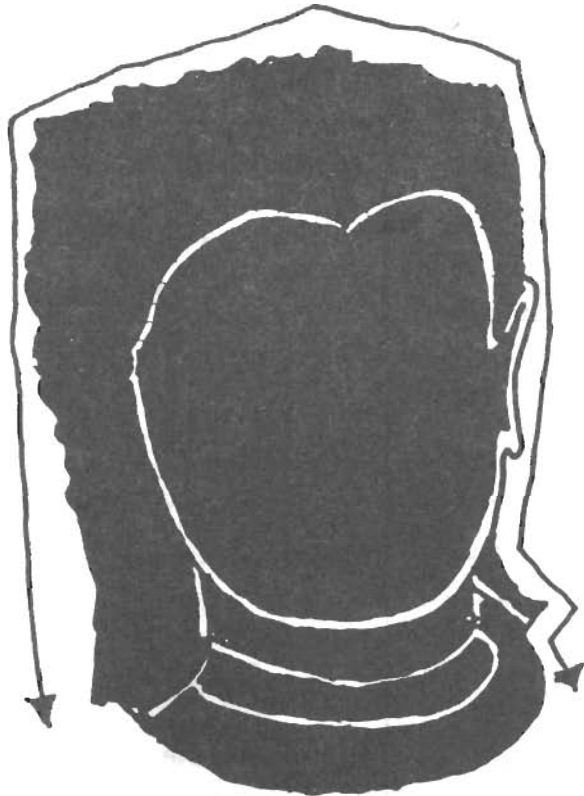
- ทรงสวมกะบังหน้า ภูษณ
พานุรัต และกรองคอที่มีกับทรวง ทรง
สะพายผ้าแพรบางเฉียงพระวรกาย และ
สะพายสายยัชโญปวีตลูกประคำ ซึ่งมี
เครื่องประดับสายเป็นรูปห้วงวงอยู่
ที่พระอังสาซ้ายเป็นเครื่องประดับพระวรกาย

ประติมากรรมพระโพธิสัตว์ อวโลกิเตศวร ปัทมปาณิ กับความงาม ทางศิลปะ : พิจารณาวิเคราะห์ทาง ด้านสุนทรียศาสตร์

ในแง่ของความงามของประติ
มากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร
อาจมองได้ใน ๒ ลักษณะด้วยกันคือ
ความงามในลักษณะของการรับรู้โดย
ทั่ว ๆ ไป และความงามในแง่ขององค์
ประกอบศิลปะ

ในการวิเคราะห์ขอแยกหัว
ข้อออกเป็น ๒ ตอน คือ

๑. วิเคราะห์ในส่วนพระเศียร
๒. วิเคราะห์ส่วนพระองค์

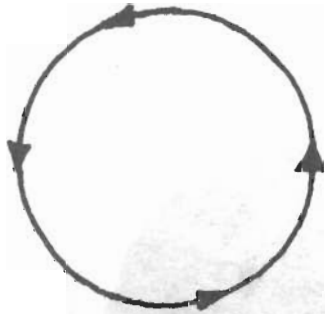
การออกแบบสร้างพระพักตร์ของประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร
บัทมปาณี รูปวงรี มาใช้นับว่าประสบความสำเร็จในก้าวแรกแล้ว เพราะในการดูพระพุทธรูป
สิ่งแรกที่จะประทับใจ คือก็อยู่ที่พระพักตร์เป็นสำคัญ

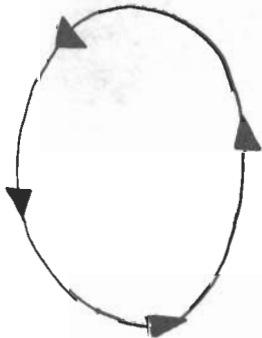
๑. วิเคราะห์ในส่วนพระเศียร
จากภาพ ๑ ก. รูปร่าง

รูปร่างของพระพักตร์มีความงาม เป็นวงรี ให้ความรู้สึกอ่อนหวาน สวยงามในแนวอุดมคติ เหตุผลจากภาพประกอบ แสดงให้เห็นการเคลื่อนไหวทางความรู้สึกต่อผู้พบเห็นในรูปร่างใบหน้าต่าง ๆ

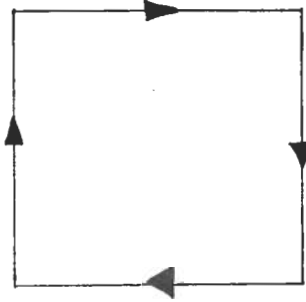
(ก) ใบหน้าทรงกลม ทิศทางการเคลื่อนไหวจะหมุนได้อย่างคล่องตัวมากจนราบเรียบคงตัวเกินไป

(ข) ใบหน้าทรงกลมรีรูปไข่ มีเนื้อที่ได้สัดส่วนพอเหมาะระหว่างความยาวกับความกว้าง ทิศทางการเคลื่อนไหวจะเป็นไปอย่างมีจังหวะ สุขุมดูแล้วไม่รู้สึกรัดเขินใด ๆ แต่กลับดูอ่อนหวานงดงาม

(ค) ใบหน้าทรงสี่เหลี่ยม แสดงถึงความเอาจริงเอาจัง การเคลื่อนไหวเป็นไปแบบเร็วบ้างช้าบ้าง เพราะจะสะดุดอยู่ที่มุมทั้ง ๔

พอสรุปได้ว่า การออกแบบสร้างพระพักตร์ของประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ปัทมปาณี โดยเลือกรูปวงรีมาใช้นับว่าประสบความสำเร็จในก้าวแรก เพราะในการดูพระพุทธรูปสิ่งแรกที่จจะประทับใจคนก็อยู่ที่พระพักตร์เป็นสำคัญ ถ้าพิจารณาสังเกตเส้นรอบนอกทรงขอบของศิราภรณ์ แบ่งส่วนระหว่างพระเศียรกับพระพักตร์ ศิลปินใช้เส้นแสดงรายละเอียดมีลักษณะเป็นไรพระเกศาด้วยเส้นตรง ซึ่งให้ความรู้สึกที่แข็งกระด้างในลักษณะของศรีวิชัย เป็นความชาญฉลาดของศิลปินที่ต้องการเน้นพระพักตร์ ซึ่งเป็นวงรีให้ดูเด่นชัดและสวยงามขึ้น

และในขณะที่เดียวกันก็เสริมความอ่อนหวานของพระพักตร์ด้วยเส้นโค้งของพระศอ

๖๖ **ลักษณะของศรีวิชัย** เป็นความชาญฉลาดของศิลปินที่ต้องการ เน้นพระพักตร์ ซึ่งเป็นวงรีให้ดูเด่นชัดและสวยงาม และในขณะที่เดียวกันก็เสริมความอ่อนหวานของพระพักตร์ด้วยเส้นโค้งของพระศอ ๖๗

จากภาพ ๑ ข. รูปร่าง (form)

นอกจากรูปร่างของพระพักตร์ที่เป็นรูปไข่จะให้แสงเงาที่สวยงามแล้ว แม้แต่ส่วนประกอบในพระพักตร์ก็ยังมี ความสูงต่ำสลับกัน ทำให้เกิดความงามของแสงและเงาตกทอดกันโดยไม่ขาดความสัมพันธ์เนื่องจากพระขนงเป็นร่องโค้งจรดกันเป็นปีกกา ทำให้ไม่เกิดแสงเงาที่คมชัดที่พระขนง แต่จะช่วยเน้นแสงเงาเหนือพระเนตรให้ดูอบอุ่น พระนาสิกได้ขนาดไม่แบนราบ จึงทำให้เกิดแสงเงาจากนาสิกที่สวยงามสัมพันธ์กับพระโอษฐ์กับพระหนุ พระศอมีขนาดเหมาะสมจึงทำให้เกิดเงาที่บัพที่พระศอช่วยเน้นให้พระพักตร์เด่นออกมากยิ่งขึ้น

จากภาพ ๑ ก. เส้น (line)

ศิลปินต้องการที่จะเน้นให้ส่วนพระพักตร์ให้ดูเด่นชัดอ่อนหวานเรียบง่าย จึงสร้าง Contrast โดยใช้เส้นโค้งที่อยู่เชิงบนเครื่องประดับบนพระเศียรมาก ๆ เพื่อให้ตัดกับผิว ส่วนพระพักตร์ที่เรียบเกลี้ยงซึ่งเป็นไปตามทฤษฎีองค์ประกอบศิลป์ ที่ว่าความงามเกิดจากความแตกต่างกัน

จากภาพ ๑ ง. ทิศทาง (direction)

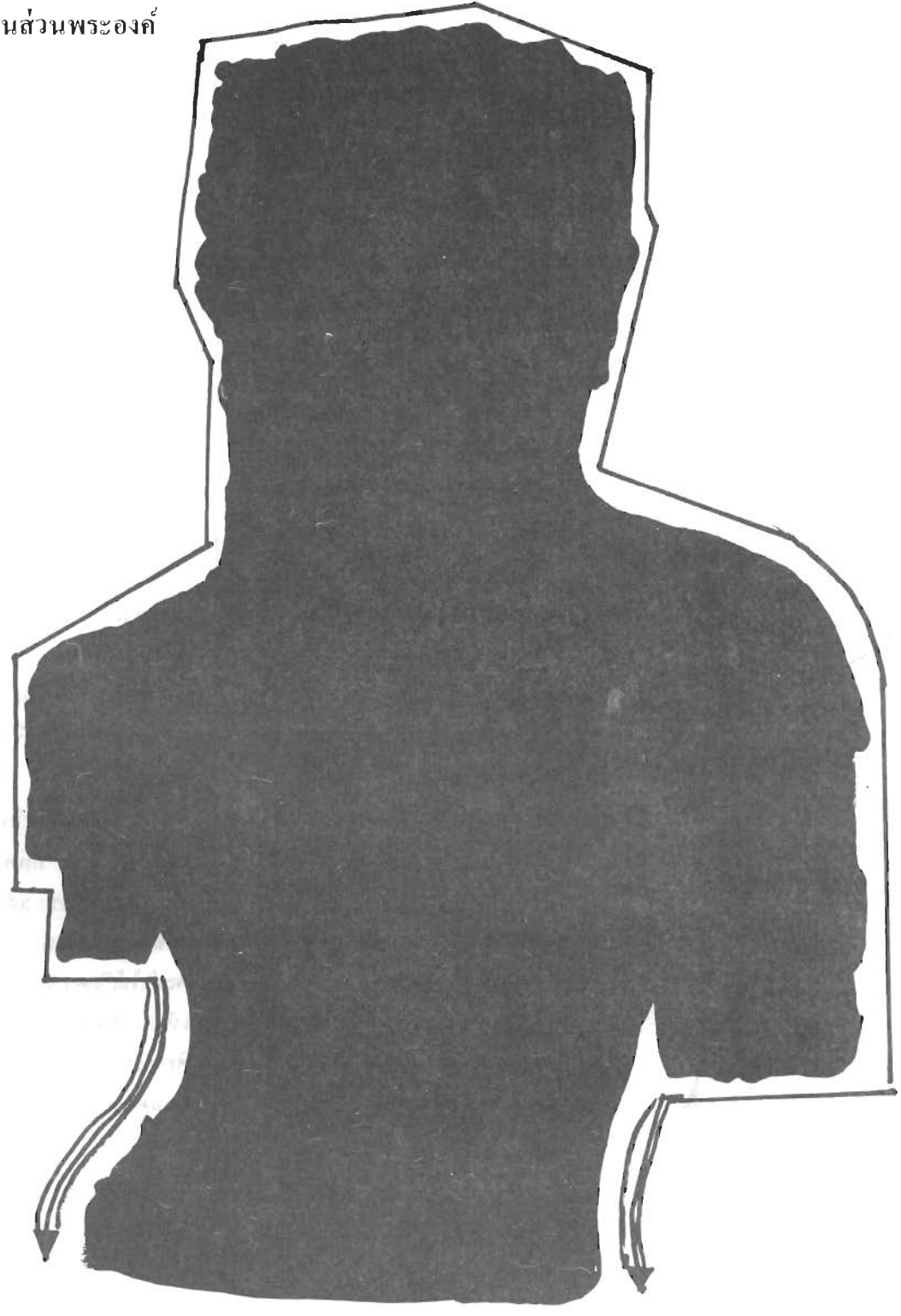
ทิศทางของเส้นลักษณะต่าง ๆ เมื่อมีความสัมพันธ์และกลมกลืนกัน จะทำให้เกิดความงามขึ้นได้จากภาพจะเห็นว่าทิศทางของเส้นต่าง ๆ บนศิราภรณ์ดูอ่อนววยสับสนแล้วค่อย ๆ ไหลผ่อนคลายลงสู่เบื้องล่างทางพระภรณ์ ทั้ง ๒ ข้าง และทิศทางของเส้นจะไหลลงสู่พระพักตร์จากจุดกึ่งกลางของไรพระเกศา ซึ่งเป็นมุมแหลมลงมายัง

พระอุณาโลมซึ่งอยู่กลางพระนลาฏ การเคลื่อนไหวของเส้นโค้งของพระขนง รวมลงมาที่พระนาสิก พระโอษฐ์ พระขนง ในส่วนของพระพักตร์เป็นไป

ในลักษณะสมดุลง่ายๆ ทั้ง ๒ ข้าง ทำให้เกิดความ สง่า สมานธิ ความสงบ และน่าศรัทธา และสุดท้ายเส้นต่างๆ

จะเคลื่อนไหวมารวมบรรจบกันที่ พระศอ เพื่อเชื่อมโยงลงสู่ส่วนล่างต่อไป

๒. วิเคราะห์ในส่วนพระองค์

๒.ก รูปร่าง

มหาวิทยาลัยศิลปากร

2.๒ รูปทรง

2.ค เส้น

รูปนี้แสดงทิศทางของพลังงานที่ไหลลงมาจากศีรษะลงมายังส่วนต่างๆ ของร่างกาย

2.๒ ทิศทาง

ความงามของประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร
บัทมปาณี มีแบบแผนจากความคิดและปัญญาของผู้สร้าง
นอกจากนั้นแล้วยังได้แสดงถึงคุณค่าที่แท้จริง คือ คติ
ความเชื่อที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความมีเมตตาของ
พระโพธิสัตว์ ซึ่งต้องการช่วย เหลือให้สรรพสัตว์ทั้งหลาย
ได้รับผลซึ่งนิพพาน

จากภาพ ๒ ก. รูปร่าง

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร
บัทมปาณี เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็น
โบราณวัตถุที่งดงามที่สุดชิ้นหนึ่งจาก
ภาพประกอบที่แสดงรูปร่างระบายนี่คือ
ที่บจะแสดงให้เห็นลักษณะความงาม
ของเส้นรอบนอกได้อย่างชัดเจน รูปร่าง
ที่ปรากฏเป็นรูปร่างแบบอิสระประกอบ
ขึ้นจากเส้นโค้ง ซึ่งเป็นแบบฉบับเฉพาะ
ตัว ที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจของชาว
ตะวันออก โดยเฉพาะเส้นโค้งที่เกิดจาก
การปิดพระโศณี ให้ความรู้สึกที่อ่อน
ช้อยงดงามมาก

จากภาพ ๒ ข. รูปทรง

เป็นที่ยอมรับกันว่างานประติ
มากรรมจะสวยงามได้ที่รูปทรง อันทำให้
เกิดแสงและเงาที่สวยงามขึ้น จะเห็นค
ติของศิลปินผู้สร้างงานชิ้นนี้ว่า ต้องการ
ที่จะแสดงออกถึงความสมบูรณ์ พระวรกาย
แสดงปริมาณที่ทำให้เกิดแสงเงาชัด
เจนใกล้เคียงกับความเป็นจริงมาก
อาการบิดพระวรกายไปทางซ้ายเล็กน้อย
ซึ่งเป็นทำนียบแบบตรีภังคะ สามารถทำ
ให้รูปทรงของประติมากรรมชิ้นนี้งดงาม

ยิ่งขึ้น รายละเอียดของเครื่องประดับ
เช่น กระบังหน้า กุณฑล พาหุรัด กรอง
คอ ที่ทับทรวง และสายยัชโญปวีต ช่วย
เน้นให้เห็นความเกลี้ยงเกลา ความแว
วาวของพระวรกายมากยิ่งขึ้น

จากภาพ ๒ ค. เส้น

เส้นในรายละเอียดของประติมา
กรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร เป็นเส้น
โค้งที่อ่อนหวานทุกเส้น จึงทำให้งานศิลปะ
กรรมชิ้นนี้โดยส่วนรวมอ่อนช้อยและ
งดงามตามแบบอย่างของตะวันออก
อย่างแท้จริง

จากภาพ ๒ ง. ทิศทาง

ทิศทางที่จะกล่าวนี้เป็นความ
สัมพันธ์เชื่อมโยงมาจากทิศทางบนพระ
เศียรไหลลงมายังพระคอและแยก
ไปสู่พระอঙ্গาทั้งซ้ายขวา ส่วนทิศทาง
ของเส้นกลางพระวรกายที่คิดว่าเป็นทิศ
ทางที่สำคัญมากคือทิศทางตามเส้นโค้ง
ยัชโญปวีต เฝียงจากบนซ้ายมาล่าง
ขวา ทำให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของประติ
มากรรมชิ้นนี้คือ ท่าตรีภังคะ

การพิจารณาความงามของประ
ติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร
บัทมปาณี โดยอาศัยองค์ประกอบทาง
ศิลปะ ทำให้เห็นว่าความงามของประติ
มากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร
บัทมปาณี เกิดขึ้นอย่างมีแบบแผน
จากความคิดและปัญญาของผู้สร้าง
นอกจากนั้นแล้วยังได้แสดงถึงคุณค่าที่
แท้จริง คือ คติ ความเชื่อที่สามารถ
สะท้อนให้เห็นถึงความมีเมตตาของพระ
โพธิสัตว์ ซึ่งต้องการช่วยเหลือให้
สรรพสัตว์ทั้งหลายได้รับผลซึ่ง
นิพพาน ●

บรรณานุกรม

พิทักษ์ สายัณห์. ประวัติศาสตร์ศิลป์ไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๕.

พิริยะ ไกรฤกษ์. ประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย ฉบับคู่มือนักศึกษา. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

ศรีนครินทร์วิโรฒ สงขลา, มหาวิทยาลัย. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้. เล่มที่ ๖ กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

สงวน รอดบุญ. ศิลปกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘.